

PTASIE ARCHIWUM X

W XXI wieku ornitologia wciąż skrywa wiele tajemnic. Na naszej planecie żyją gatunki ptaków praktycznie nieznanie nauce. Niektóre z nich są tak tajemnicze i rzadko obserwowane, że nie ma pewności, czy istnieją.

PIOTR GRYZ

www.ornitofrenia.pl

Czołoczub żółtogłowy

OSTANIE DOŚĆ WIARYGODNE OBSERWACJE TEGO GATUNKU POCHODZĄ Z 2007 ROKU, KIEDY PROWADZONO BADANIA W LASACH MISOTSHI-KABOGO WE WSCHODNIEJ CZĘŚCI DEMOKRATYCZNEJ REPUBLIKI KONGA. PODOBNO WTEDY BYŁ OBSERWOWANY WIELOKROTNIENIE. JEDNAK OBECNIE NIE MA PEWNOŚCI, CZY GATUNEK TEN NIE WYGINĄŁ.

Czołoczub żółtogłowy *Prionops alberti* – endemit Rowu Alberta we wschodniej części Demokratycznej Republiki Konga – został opisany w 1933 roku przez belgijskiego ornitologa i entomologa Henriego Schoutedena (1881–1972) na podstawie martwego ptaka znalezionej na górze Miken (4467 m n.p.m.). Nasza wiedza na temat tego gatunku do dziś opiera się głównie na tym okazie oraz na innych, zdobytych podczas kolejnych wypraw (1933–1975). Ten średniej wielkości ptak (22–24 cm; 61–62 g) pokrojem przypomina dzierzby i jeszcze niedawno był włączany razem z nimi do jednej rodziny dzierzbowatych (Laniidae). Potem kolejno czołoczuby zaliczano do rodziny dzierzbików (Malaconotidae) i osobnej rodziny czołoczubów (Prionopidae), jednak według najnowszych badań włącza się je do rodziny wang (Vangidae). Częste zmiany taksonomiczne potwierdzają, że czołoczuby i ich kuzyni to wciąż mało poznane ptaki.

Mimo że czołoczub żółtogłowy pokrojem przypomina dzierzby, różni się znacznie ubarwieniem. Jego głowę – jak wskazuje nazwa – zdobi dość duży (do 2 cm), zaokrąglony żółty grzebień z piór, rozciągający się od kantarka do tyłu głowy. Reszta upierzenia jest czarna z zielonkawym połyskiem, tęczówka zielonożółta, dziób czarny, a nogi czerwone lub cieliste. Ma również charakterystyczny dla czołoczubów skórną pierścien wokół oka, który u tego gatunku jest pomarańczowy. Obie płci są podobne, a ptaki młodociane mają białawy, brązowy lub jasnożółty grzebień, upierzenie ciała ciemniejsze, mniej błyszczące,

Czołoczub żółtogłowy jest jednym z najbardziej tajemniczych ptaków Afryki.

rys. Piotr Gryz

a tęczówki i dziób brązowe. Trzeba jednak zaznaczyć, że nawet upierzenie tego gatunku nie zostało dostatecznie poznane. Podobno żółte pióra grzebienia nie zawsze są widoczne u dorosłych osobników w terenie i mogą być brązowe lub szare. Zgłaszano także obserwacje ptaków z białymi lub szarymi paskami na wewnętrznych lotkach pierwszorzędowych, jednak żadnej z obserwacji nie udokumentowano zdjęciami. Tak naprawdę do tej pory nie sfotografowano żadnego żywego osobnika tego gatunku!

ŻYWE CZY MARTWE?

Chociaż do tej pory żadna obserwacja czołoczuba żółtogłowego nie została udokumentowana zdjęciami, nie uznano go za wymarłego. IUCN klasyfikuje go jako narażonego na wyginięcie, a jego liczebność ocenia się na 2,5–10 tys. osobników. Jeżeli te ptaki wciąż żyją, to ich liczebność najprawdopodobniej szybko spada (BirdLife International 2016). Według literatury ten niezwykle gatunek być może nadal występuje w czterech lokalizacjach: górach Itombwe, górach na zachód od Jeziora Edwarda, w okolicach jeziora Kiwu oraz w lasach rejonu Misotshi-Kabogo i wzgórza Muganja (Allan 2019). Na pewno nie występuje już na górze Miken, gdzie pozyskano okaz typowy tego gatunku. Raportowano o obserwacji czołoczuba w Nieprzeniknionym Lesie Bwindi (Uganda), lecz obserwacja ta, podobnie jak inne, nie została udokumentowana i wymaga potwierdzenia. Zgłaszano także obserwacje z Rwandy, lecz nie zostały one zaakceptowane. Kiedy w 1996 roku

proawdzono badania w południowej i środkowej części masywu Itombwe, gatunek był podobno obserwowany wielokrotnie. Niestety, dziś lasy, w których go widziano, praktycznie nie istnieją. Ostatnia obserwacja gatunku pochodzi z 2007 roku, kiedy zorganizowano wyprawę naukową w inny region – do lasów w rejonie Misotshi-Kabogo. W wyniku działalności rebeliantów teren ten nie był badany od lat 50. XX wieku. Choć wyprawa koncentrowała się głównie na badaniach szimpansów, odkryto także 4 nowe dla nauki gatunki ssaków oraz 2 płazów. Podczas tych badań terenowych kilkakrotnie napotkano czoloczuba żółtogłowego oraz po raz pierwszy nagrano jego głos (Mugabe i in. 2008).

Do dziś nie wiadomo dokładnie, w jakim środowisku należy się spodziewać czoloczuba żółtogłowego. Najczęściej był obserwowany w górskich lasach porośniętych hagenią *Hagenia* sp. i bambusem, na wys. 1400–2500 m n.p.m. Niektóre obserwacje pochodzą także z nizinnych lasów deszczowych oraz terenów położonych na wys. 1100–2600 m. Typowy okaz gatunku pozyskano natomiast powyżej 4400 m n.p.m., w strefie alpejskiej. Być może czoloczub żółtogłowy odbywa lokalne wędrówki związane z porą roku, przenosząc się z gór na niżej położone tereny. Brak precyzyjnych informacji o siedliskach zajmowanych przez ten gatunek uniemożliwia także opracowanie skutecznej strategii jego ochrony.

Obserwacje gatunku utrudnia też jego skryty tryb życia. Podobnie jak inne czoloczuby, żeruje w grupach składających się z 4–8 (do 20) osobników, które przemieszczają się dość szybko w koronach drzew, chwytając owady w locie jak mucholówki (Muscicapidae). Czasami też tworzą stada z innymi gatunkami ptaków, jednak przemieszczające się czoloczuby rzadko przysiadają na otwartej przestrzeni.

Bardzo niewiele wiadomo także o biologii lęgowej tego gatunku. Jaja składa najwyraźniej podczas pory deszczowej, w okresie od grudnia do kwietnia i od czerwca do lipca, tworząc prawdopodobnie, jak inne czoloczuby, luźne kolonie. Raportowano, że gniazdo położone 6–7 m nad ziemią znajdowało się w rozwidleniu drzewa i było zbudowane z gałązek i porostów. Wielkość zniesienia, długość wysiadywania, opieka nad potomstwem oraz inne szczegóły biologii lęgowej nie są znane.

JAK OCHRONIĆ DUCHA?

Naturalna roślinność terenów, na których stwierdzono czoloczuba żółtogłowego, w tym całe połączenie lasów, znika w zastraszającym tempie, a na jej miejscu pojawiają się uprawy i pastwiska. Szczególnie widać to w górach Itombwe, które dziś są już prawie całkowicie ogołocone z lasów. Dlatego jeżeli ten gatunek wciąż istnieje, jest z pewnością, jak inne ptaki Rowu Alberta, zagrożony przez niszczenie środowiska. Na dodatek prawie cały jego domniemany areal lęgowy leży poza terenami chronionymi. Obserwowano go tylko na jednym obszarze chronionym – w Parku Narodowym Virunga.

Dodatkowym problemem jest fakt, że prowincje, które być może wciąż zamieszkuje ten czoloczub – Ituri oraz

Holotyp RMCA A.24144, czyli typowy okaz, na podstawie którego w 1933 roku został opisany czoloczub żółtogłowy.

Kiwu Północne i Południowe – są bardzo niebezpieczne. W ostatnim czasie są między innymi głównymi ogniskami wirusa Ebola. To jednak nie wszystko. Od odzyskania niepodległości w 1960 roku na tych terenach prawie cały czas prowadzone są działania wojenne (Kanyamibwa 2013), charakteryzujące się niewyobrażalnym okrucieństwem. Częste są tortury, gwałty i kanibalizm, mieszkańcy całych wiosek są mordowani lub w najlepszym wypadku wysiedlani. Szacuje się, że tylko od 1998 roku na terenie Demokratycznej Republiki Konga, głównie we wspomnianych prowincjach, zginęło aż 4 miliony ludzi. Mimo obecności wojsk ONZ i ostatnich demokratycznych wyborów, sytuacja niewiele się zmienia. Demokratyczna Republika Konga wciąż jest krajem, gdzie ludzkie życie niewiele znaczy, a lokalne konflikty plemienne mieszają się z mrocznymi interesami wielkich korporacji oraz światowych mocarstw, szczególnie Chin i USA. W takiej sytuacji trudno mówić o jakiegokolwiek formie ochrony czy nawet „inventaryzacji” tutejszej przyrody, a już na pewno o planie ochrony czoloczuba żółtogłowego – gatunku, o którym tak niewiele wiadomo.

Specjalne podziękowania dla dr. Michela Louette'a, Stijn Cooleman i Eline Scot z Królewskiego Muzeum Afryki Środkowej.

Literatura:

Allan D. 2019. Yellow-crested Helmetshrike (*Prionops alberti*). W: del Hoyo, J., Elliott, A., Sargatal, J., Christie, D.A. & de Juana, E. (red.). *Handbook of the Birds of the World Alive*. Lynx Edicions, Barcelona.

BirdLife International 2016. *Prionops alberti*. The IUCN Red List of Threatened Species 2016: e.T22707769A94137114.

Kanyamibwa S. 2013. Albertine Rift Conservation Status Report. Albertine Rift Conservation Series No 1. ARCOS Network, March 201.

Mugabe H., Marks B., Kahindo C., Masanga A., Plumtre A.J., Kujirakwinja D. i Mulungu E. 2008 CHAPTER 4: Bird Surveys. W: Plumtre A. J., Kujirakwinja D., Matunguru J., Kahindo C., Kaleme P., Marks B. i Muhendorfe M. Biodiversity surveys in the Misotshi-Kabogo and Marungu regions of eastern Democratic Republic of Congo (Albertine Rift Technical Reports Series 5). Pp 27-35.

STERNA Dataset, Royal Museum for Central Africa – Ornithology Collection: *Prionops alberti* Schouteden, 1933 – RMCA A.24144 – holotyp (dostęp przez portal danych GBIF, 19.11.2010).